

is örül, — a holt nyelvből élő és használható, miben a gyermek is gyönyörködik; mert természetünkben van, hogy jól esik magunkat egy másik nyelven is ki tudni fejezni, — mintha csakugyan másik lelkünk vagy szellemi alkatunk volna.

Ehhez aztán nem a módszer ismerése vagy tudása kell, hanem a nyelv alapos tudása és gyakorlati biztos használása, teljes kedv és elszántság. S bizony valamiképen az is mit hivatásnak, tanítói adománynak (a híres Arnold szerint: *Special gift of teaching*) híznak. E valamivel időről időre kevesebben bírnak s talán az idők miatt mindig kevesebben is bírhatnak. Mindig több híve lesz ebben is egyébben is a gépeknek, gépiességnek, — az eszközök által működésnek, a benső erők (aligha nem kevesedők!) megkimelésének, a gépek által imádkozásnak stb. egy szóval mindig többen lesznek, kik mint Renan közelebb székfoglalójában mondá, oly culturát akarnak, mely „tehetségek“ nélkül is el lehessen („*culture qui sait se passer du talent*“). — Ha valami, csak a nagy példák vonzó hatása szülheti meg s tarthatja fenn a kedvet; képző intézetek magokban épen nem; minta-iskolák, internatus és dressura legkevesébé.

Én ezt tartom — ezt a kedvet, akaratot, buzgóságot, kitartó igásságot — fődolognak. Ehhez kívánok áldást és sikert az egyesületnek!

Imre Sándor.

EGYHÁZI SZEMLE.

Szeged elpusztult. Hazánk egyik első rendü városát a Tisza árja alig pár száz magasabban fekvő és szilárdabb alkotásu épület kivételével hullámsírijába temette. A természet eme nagy áldása, a víz, mely gyöngycsepjeivel megtermékenyíti a mezőket s a növény- és állatvilág életét biztosítja a földön, tajtékzó hullámaival irtóztató csapássá lön s néhány óra alatt oly pusztitást vitt véghez szép és gazdag alföldünkön, melynek nyomai bizonyára hosszú évekig meglátszanak.

De ugyan mit tartozik ez egy „Egyházi Szemle“ körébe? Szerintünk nagyon is oda tartozik. Avagy mi érdekelheti az egyházat inkább, mint tagjainak jó és balsorsa, öröme és szenvedése, boldogsága és nyomorúsága? S ime, Szeged elpusztulásával több mint 60,000 ember lett hajléktalanná, a felebaráti szeretet és könyörület kényerére szorulva, melyet sokakra nézve még az is megkésérit, hogy nem oszthatják meg családjuk tagjaival, kik az árvíz áldozatai lettek. Ezer meg ezer iparos és földműves, kereskedő és hivatalnok, kik jóllétnek és vagyonnak örvendettek, vesztette el egy hosszú életen át szerzett keresményét s lön kitétetve inségnek és

nyomornak, melyet enyhíteni igen, de elvenni egyhamar nem lehet. Iskolák és templomok, melyekben kevéssel előbb vidám tanuló sereg az Isten félelmében növekedett vagy áhitatos közönség szent zsolozsmáit zengzett s buzgó lélekkel imádkozott az egék Urához, üresen maradtak vagy romokká lettek. Ezek, valamint a lapokból már részletesen ismert csapások, szegény hazánkat és nemzetünket újabban ért gyász és pusztulás, a testvér-egyházak eme nagy romlása s részben kipótolhatlan vesztesége, ugy hiszszük, teljesen igazolják. sőt kötelességünkké teszik, hogy e szomorú emléküi katastrofának folyóiratunkban mi is egy pár sort szenteljünk s szerencsétlen testvéreink keserü sorsában a keresztény részvét fájdalommas könyüivel osztozzunk.

De van a szegedi árvíz történetének egy más oldala is, mely annak kiválóan egyházi, vagy ha inkább tetszik, vallási jelleget kölcsönöz s így teljes joggal jegyzi azt fel bármely egyházi szemleíró. Értjük azt a részvétet és áldozatkészséget, mely a segélynyújtásban a szerencsétlenség első hírére hazánkban nemzet és hitkülönbség nélkül, sőt egész Európában, emek minden országaiban és államaiban s még más világrészekben is oly meghatóan nyilatkozott. Mi e jelenségben az emberiség közmívelődésének s a humanismus terjedésének oly fényes bizonyítékát látjuk, a mely ha tán teljesen nem czáfolja is meg, de mindenesetre meggyengíti korunk romlottsága s főleg a vallásosság hanyatlása miatt napjainkban oly általánossá lett és szokásossá vált panaszzkodást és jajveszékélést. Mig a tettekben nyilvánuló részvét s igaz felebaráti szeretet ily szép jeleivel találkozunk, mi részünkről nem esünk kétségbe a vallás és vallásosság miatt, sőt reményteljes bizalommal nézünk a Krisztus szellemének habár lassu, de folytonos terjedése elébe.

Mennyire másként gondolkozik a mi „Magyar Állam“-unk, már t. i. e nevet viselő s kegyes czikkeivel minden áldott nap megjelenő katolikus lap. A nevezett lap, ugyanis, diagnosist csinálván a szegedi árvízről, a veszély okául is, mint Isten büntetését, az emberek hitetlenségét, vallástalanságát és gonoszságát tartja s aztán, hogy Magyarország jövőre örökre megszabaduljon minden árvízveszélytől, azt ajánlja a kormánynak, hogy az államot az egyháztól elválasztó s az iskolákat elközösítő liberális elveket küszöbölje ki, az átkos szabad kőművesi páholyokat kegyelem nélkül zárassa be, a destructiv irányu napi sajtót fékezze meg, a szinpadot rendszabályozza s Budapesten a vallás és erkölcsös szellem előmozdítása szempontjából egy püspöki széket, — természetesen katolikus, miután Lonkay Antal ur szerint protestáns püspökség nincs (L. K. M. X-ik köt. 56. l.) állíttasson fel, vagyis hogy ez eszme kivitele pénzbe ne kerüljön, az esztergomi érseki szék a káptalan egy részével helyezettessék át Budapestre. Ezekkel lehetne a M. Állam szerint az országot jövőre az árvizek ellen biztosítani; mert „nem elég — ugy mond — országszerte adakozni, sem Szeged új felépítését elhatározni, miután az Ur haragja ellen utóvégre is nincs védelem.“ Nó,

már ha mi ilyeneket irnánk, semmi kétség benne, hogy minden olvasni tudó ember kinevetne s hitünkön sajnálkozva, csodálkozva kérdezné magától, hogy lehet mai napság valaki még unitárius? S bizonyára méltán; mert ma legalább az emberiségnek az az osztálya, mely magát miveltnek tarthatja, jól tudja, hogy a természet csapásai nem isteni büntetések, a szó egykori dogmatikus értelmében, melyeket az emberek hitetlenségökkel vagy liberalismusokkal vonnak magukra, hanem épen úgy benne vannak az Isten nagy háztartásában, mint a napfény s a tavasz enyhe fuvalma, mint a termékenyítő esőcsepp s a levegőben csattogó pacsirta vidám dala. Mi baja avval az árvíznek: felekezeti avagy közös iskolába járnak-e a gyermekek? szabad kőművesek avagy jezsuiták jutnak-e a világralomra? a sajtó világosságot terjeszt-e vagy a sötétség szolgálataiba szegődött-e? Tartuffet vagy szép Helenát játszák-e a színházban? s végre van-e Budapesten püspöki szék vagy nincs? Ezek közül egyik se hozza nyakunkra, sem meg nem akadályozza az árvizet. A természet csapásainak nem ezekkel, hanem értelemmel s józan észszel lehet és kell elejökbe állani. A tűz eléget, ha tenyerünkbe teszszük, az oltár előtt is s a víz elmossa házainkat, ha folyását nem a hydrostatica törvényei szerint szabályozzuk, vagy erejének megfelelő erős gátokat szembe nem állítunk vele, ha mind kápolnákkal rakjuk is körül városainkat. A mennyiben már ezek szerint a természet csapásai csakugyan vagy a természeti törvények nem ismeréséből, vagy azokkal szemben elmulasztott okos és a maga idejében való védekezésből származhatnak, ennyiben mi is készek vagyunk elismerni, hogy azok az Isten elleni engedetlenségeinknek, az ő törvényei számba nem vételének: más szókkal, Istentől nyert józan eszünk, a természet titkainak megfigyelésére rendelt értelmünk fel nem használásának következményei; de mit mondjunk ahoz a felfogáshoz, a melylyel a „Magyar Állam“ olvasóit a szegedi árvíz alkalmából táplálja? mit mondjunk ahoz az óvrendszerehez, a melylyel az országot jövőre minden árviztől megszabadulni hiszi s akar hitetni másokat? Bizony, alig mondhatunk egyebet, mint a mit a római író mondott volt: „difficile est e. c. t.“ Hanem azért az ő bölcseségén millió meg millió lélek csüng; ezer meg ezer jámbor hívő szívja magába napról napra e hitet, nem okoskodva, nem kérdve magától, ha vajjon igaz vagy hamis profétát követ-e? míg a más rész, lehet, mosolylyal s fejt rázva teszi ugyan félre kezéből az elolvasott lapot, de azért nem merne ellene nyilatkozni, ne hogy azt a gyanut vonja magára, mintha ő nem tartoznék azok közé, a kik ma is így kiáltanak fel Demeter ötvössel és az ő társaival: „Nagy az efezusi Diana!“

De talán már is kelletnél többet foglalkoztunk a szegedi árvízzel, pedig ha ez úttal már hazánkban kezdtük meg egyházi szemlénket, még egy pár nevezetes kérdést érintenünk kell, mielőtt háttarainkat átlépnők.

Az országgyűlésen közelebről ismét felmerült a vallássza-

badság és polgári házasság kérdése. Azért mondjuk ismét, mert mindkettőről már többször volt szó s maga Deák Ferencz e tárgyban tartotta volt 1873-ban, ugy szólván, végrendeleti utolsó nagy szabásu beszédét. Az eredményt illetőleg azonban ma is szinte csak ott vagyunk, a hol tiz évvel ezelőtt voltunk. A vallásszabadságra vonatkozó indítvány 114 szóval 110 ellenében elvettetett; a polgári házasság iránti indítvány, igaz, hogy nagy többséggel elfogadtatott, s a kormány utasítatott, hogy annak életbeléptetéséről törvényjavaslatot terjeszsen elő, csak hogy ez aztán mikor lesz meg, arról hallgat az irás. Pedig a teremtés történetében is a: „legyen világosság“, a „lett világosság“-gal együtt nyeri meg fontosságát, az elsőnek az utolsó nélkül nem nagy jelentősége volna.

E megjegyzéssel, jól tudjuk, nem számíthatunk általános vizsgálagra saját olvasóinknál se. A nélkül, hogy a házasságkötésből dogmatikai kérdést csinálnánk s azt a róm. katolikusok szerint szentségnek tartanók, több százados gyakorlat folytán, ki merné tagadni, hogy az mi közöttünk is bizonyos egyházjogi színezetet nyert. Mind a mellett teljesen meg vagyunk győződve a felől, hogy mihielyt a kormány a polgári házasságot komolyan életbe kívánja léptetni, az ellen senki közöttünk szót nem emel, a minthogy, tekintve szerződési oldalát, nem is emelhet; sőt részünkről e kérdés kitisztázását annyival inkább óhajtuk, mert a jelen helyzet már szinte tarthatatlan. A házasságügy a legfontosabb társadalmi és állami ügy, a melylyel nagy következményü örökösödési s más hasonló kérdések vannak kapcsolatban; azt nem lehet oly ingatag alapon tartani, mint jelenleg áll, midőn a különböző egyházak különböző feltételekhez kötik azt s megkötésében, valamint a mi evvel együtt jár, felbontásában más meg más módon járnak el. A keresztény és izraelita között kötendő házassági akadályt nem is említve, ott van a róm. kath. egyház, mely sok tekintetben s nevezetesen válási esetben, nem ismeri érvényesnek a protestáns pap előtt kötött házasságot, arra a concubinatus meggyalázó bélyegét kívánja sütni s az ily házasságból született gyermeket, ha az egyik fél történetesen r. katolikus hitü, a kereszteléskor a törvénytelenek sorába iktatja. Igaz, hogy ehhez nincs joga s a törvény törvény marad bárminő dogma mellett is; de végre mégis annyi bosszantásra és elkeseredésre ad alkalmat, a mitől teljesen csak a polgári házasság behozatala által lehet megszabadulni. Hát ahoz a törvényes anomaliához mit mondjunk, hogy a vegyes házasságoknál tényleg két különböző forum itél a felbontás esetében s míg az egyik fél új házasságkötésre szabadságot nyerhet, a másik, ha az ő forumának ugy tetszik, házasságban maradni kényszerítettetik? Nem összekuszálása-e ez az egyénre és a polgári életre nézve egyaránt legfontosabb családi ügynek? Legyen egy törvény házasságkötésre és felbontásra s ez másként alig elérhető, mint a polgári házasság behozatala által. Papjaink hiszem, meglehet, veszteni fognak valamit most is csekély jövedelmükből; de nyerni fog a vallás, a melynek bizony főleg a váló-

perekkel járó ügyetek nem szolgálnak valamely különös előnyére. Aztán mi meg vagyunk győződve a felől, hogy a polgári házasság esetében is vallásos lelkületű népünk nem fogja elkerülni a templomot s igénybe fogja venni a pap szolgálatát, hogy áldást kérő imájával e fontos lépést, úgy szólva, megszentelje. Ez a mi valódi hivatásunk; a szerződések megkötését s a perlekedést bizzuk másokra. Igen természetes azonban, hogy valameddig a polgári házasság ténynyé válik, mindaddig úgy a házasságkötések mint felbontások körül nem csak teljes mérvben megtartjuk és gyakoroljuk eddigi több százados egyházi jogainkat, hanem azoknak tiszteletben tartását és tartatását másoktól is megkívánjuk.

A mi a vallásszabadság kérdését illeti, nem szükség mondanunk, hogy háromszáz éves zászlónkhoz lennénk hűtelenek, ha annak nem lennénk barátai. Igaz, a mit az országgyűlésen is felhoztak a vallásszabadság ellenzői, hogy nálunk, ha törvényesen nincs is kimondva, de tényleg tökéletes vallásszabadság van. Értsd ez alatt azt, hogy senki se tartozik azt hinni, a mit vallása tanít. De szerintünk épen ez a baj, mert ez ismét a vallás demoralizálására szolgál. Mi vallási tekintetből többre becsülünk egy zulukaffert az ő pogány bálványisten-imádásával, ha azt őszinte, benső hittel és meggyőződésből teszi, mint egy processiot járó vagy urvacsorával élő keresztényt, ha ez nála csak üres formáság, minden benső vonzalom, élő hit s igaz kegyesség nélkül. Mi következik ebből? az, hogyha a létező vallás-formák nem elégitik ki az embereket, hogyha valaki sem a nyugati, sem a keleti egyházban, sem az ágostai, sem a helvét hitvallásban, sem az unitárius vallásban nem találja meg a maga Istenfogalmát, ha neki több szentre, vagy még kevesebb szertartásra van szüksége, mint a mennyivel a most törvényesen bevett e vagy ama ker. vallás bir, legyen szabad neki, természetesen az állami törvények keretén belől s a mások szabadságának minden megsértése nélkül, vallásos hitének teljesen megfelelő formát keresni. Lehetnek, hiszem s bizonyára lesznek is egy ily lelkiismereti szabadságnak idéten szülöttei is, de maga a vallás csak nyerni fog benső becsben és értékben; mert megszabadul sok képmutatástól és közönytől, a melyek annak életét itt és ott nem kis mértékben sorvasztják. Részünkről, ha új világosságot hoz majdan a vallásszabadság, attól se ijedünk meg, mert mi abban növekedtünk fel; ha pedig még a sötétséget nevelné, minket már ki nem térít útunkból, a mi szemeinket nem fogja elvonni tudni az eddigi megpillantott fényességtől.

Hanem már csakugyan ideje lesz a külföldön is legalább egy pár helyre még betekinteni, mert mindjárt kifogyunk a térből, mely e füzetben rendelkezésünkre áll s hogy az első lépéssel ki ne fárasztuk magunkat, kezdjük mindjárt a szomszédban a háztűz-nézést.

Oroszországban — mert ez a mi egyik szomszédunk s tán ezért nem élünk egymással igen jó barátságban, minthogy a közönséges életben is a szomszédok szoktak egymással legtöbbször

perelni — nem sok feljegyezni való egyházi és vallási dolgot találunk. A vallás a szabadságot szereti, ott tenyészik és hajt dús lombokat: Oroszországban pedig ebből van legkevesebb. Ennek következése aztán az a szerencsétlen állapot, a melybe most jutott s a mely rosszabb a legnagyobb forradalomnál, mert ebben a nép és uralkodója nyíltan szemben állanak egymással s legalább ez is az is tudják merről védelmezzék magukat; de az az elrejtett tűz, melynek csak ki-kipattanó szikráit s az egymás után áldozatul eső rendőr-főnököket lehet látni — ez olyan, mint mikor valaki a vulkánon tánczol vagy egy süppedékes helyen hajtat keresztül s nem tudja mikor repül fel a levegőbe vagy mikor süllyed le a meglábolthatlan mélységbe. Oroszországban a hitet is a minden oroszok czárja monopolizálja, már a mennyiben ezt külső kényszerrel monopolizálni lehet; ott a keleti valláson kívül más nehezen existálhat s még a róm. katolikus vallás is folytonos üldöztetésnek van kitétetve; a pópák mellett a plébánusok is kénytelenek meghuzódni. Nem régen jelent meg Lembergben egy mű, melynek czime: „A chelm-egyház-megyei egyesült görögök üldöztetésének authentikus története, az egyesült papok bizonyítékai szerint közzétéve a papok egyike által.“ E mű szomorú világot vet az orosz hatóságoknak más hitűek elleni barbar kegyetlenségére. A lublini, szedliczei és lomzai kormányzóságokban 14 egyesült hitű templom záratott be csak a múlt év jun. és jul. hónapjaiban. Az egyesült hitű lelkészeknek a katolikus lelkészekkel való közlekedését is minden uton megakadályozni igyekezik az uralkodó keleti egyház. Mind e mellett az egyesült államokon kívül egy ország sincs, a melyben annyi felekezett lenne, mint Oroszországban, már t. i. a micsodások, sőt e tekintetben még Amerikát is feljülmulja. Ha hitelt adhatunk a szent zsinat ide vonatkozó statistikai közleményeinek, csak a múlt évben 14 új felekezett keletkezett Oroszországban, a melyek közül egyik magát „vérszívó“ vagy „pióczás“ névvel tisztelte meg, a mely elnevezés meg is felel hitrendszerének, mert az új-szülött gyermekek édes anyjuk emlőjéből pióczával szivatott vérrrel kereszteltetnek meg és avval is tápláltatnak. Képzelné lehet, hogy ezen barbar szertartásnak és vallásnak mily sok gyermek és anya esik áldozatul. A pióczás felekezett leginkább a Wologda miveletlen lakói között van elterjedve. Hasonló szörny dolgokat még találunk Oroszországban; de ez nem a mi izlésünkhöz való. Menjünk tovább, messze innen, a hol a mi nyelvünket ugyan szintén nem értik, de szabadság és világosság honol, a hol ezeknél fogva a mi hitünk sem ismeretlen.

A n g o l o r s z á g b a n néhány évvel ezelőtt nagy feltűnést okozott volt a gazdag angol marquis-nak, Butenak a róm. kath. egyházba való áttérése. A mostani premierminister, Lord Beaconsfield akkor mint B. Disraeli még regényeket irt és „Lothair“ czimű regényének alapjául ezt az áttérést tette volt. Most azt mondják ugyanazon marquisról, hogy a róm. kath. egyházban nem találván fel a legrégebbi egyházat, a görög kel. egyházba készül áttérni,

mivel azt tartja legrégibbnek. Szegény emberek, a kik a legrégibb egyházat keresik! A Jézus egyszerű evangéliumához sokkal rövidebb úton el lehet jutni; hanem a ki ide igyekszik, annak persze le kell vetkeznie az ő embert és új emberré kell lennie s ez bizony nem könnyű feladat.

Egyébaránt, a mit a róm. kath. egyház netán a marquisban vesztetni fog, azt más úton bizonyosan visszanyeri; mert a mint a jelek mutatják, az angol államegyházban nagy hajlandóság van a katholicismus iránt. Nevezetesen van egy szövetség, melynek célja minden a reformáció alkalmával kiküszöbölt római intézményeket visszaállítani az angol egyházba. E szövetséget „a megszentelt sacramentum szövetsége” nevet viseli s tagjainak száma már is jelentékeny, köztük 933 pap. A múlt évben 7—800 világi vétetett fel a szövetségbe. Az angol püspökök nyugodtan nézik ennek terjedését, hisz az anglikán és a római egyház úgy se nagyon távol állanak egymástól; azt a kis árkot, a mely őket elválasztja, könnyen át lehet hidalni s a czölöpöket már verik is hozzá, mert minden szentek napját az anglikán egyház számos papja megünnepli, valamint minden lelkek napja is megünnepeztetik Londonban. E mellett tényleg is sokan átlépnek a római egyházba, főleg a felsőbb osztályokból. A „Whitehall Review” szerint 1830-tól fogva 1880 kiváló állású férfi katholizált, legközelebről egy tekintélyes ritualista Dr. Orby Schipley, a ki a Times-ba írt levelében nyíltan kimondja, hogy „az anglikán egyház számos tagjainak nincs egyéb re szükségök, minthogy tisztán felfogják hitöknek és szertartásaiknak valódi elvét s azonnal a kath. egyház hivei lesznek.”

A számot tekintve, a katholicismus nagy hódításokat látszik tenni Skotiában is, de ennek magyarázata az irek betelepülésében keresendő. A skótok, ugyanis, évről évre nagy számmal vándorolnak ki az angol gyarmatokba és Észak-Amerikába, a hol mint szorgalmas iparosok keresik szerencsájöket. Ezek helyébe aztán az irek nyomulnak mint földmivelők, bányászok s más foglalkozásból élő munkások. Egyedül Glasgowban mintegy 100,000 ir van s más helyeken is oly számosan települtek le, hogy az utolsó parlamenti választás alkalmával egy tory-jelölt avval korteskedett a képviselőségért, hogy ő házassága után már úgy is az irekhez tartozik.

Az angol egyháznak a katholicismus felé való kacsintgatását mutatja az is, hogy a papság egy része nemcsak rozslását fejezi ki azon püspökök iránt, a kik Hyacinthe atyát támogatni hajlandóságot mutatnak, hanem nyilvános panaszt is emeltek ellenök hatóságilag mint olyanok ellen, a kik e támogatási hajlam által az angol egyházat compromittálták, mivel Hyacinthe atya az ő törvényes feje, a párisi érsek ellen lázadott.

Daczára mindezeknek, az angol bibornok, Manning ur úgy látszik, nem nagyon rózsás színben látja a kath. egyházi állapotokat, mert közelebről is keserű kifakadásokat tett s bús panaszokat hallatott a miatt, hogy még Franciaország igaz hitű katholi-

kus világi férfiai között is számos ellenségei vannak a pápai hatalomnak. Hja! az idő a legrégebb s legszilárdabb alapokon nyugvó intézményeket is lassan-lassan lejárja, ha azok nem bírnak a kor kívánalmaihoz és az emberiség szükségeihez idomulni s ezeknek megfelelő formát venni fel magokra.

Az idő ezen hatalma nyilatkozik Izrael ős-egyházában is. A reform szelleme elől a judaismus se rejtőzhetik el. Érdekes adatot találunk e végre az angol „Jewish Chronicle“-ben. E lap egyik cikkirója zsidó barátait figyelmeztetve, hogy hagyjanak fel a formákhoz való merev ragaszkodással, így szól: „a mitől az izraelitáknak különösen óvakodniok kell, vigyázzanak, nehogy vallásuk pusztá szertartássá fajuljon, megfosztva minden életető elemtől, s a formások és egyházi gyakorlatok tömkelegében elveszítse az Istennel való érintkezést.“ „Ebben az országban — úgy mond tovább — sok izraelita van, a kik nagyon sokat gondolkoznak fajukról, de ép oly keveset vallásukról“. Pedig a cikkiró szerint a zsidó vallás főbb tantételei s ethikai elvei oly magasztosok, miszerint a szükséges reformok által megtisztított judaismus a jövő vallása lehetne.“ „Fordítsanak azért a zsidók — így végzi cikkét — több figyelmet őseik ezen nemes vallásának miveltetésére és fejlesztésére és megfogják látni, hogy ez uton ismét azon dicsőség és fény fogja azt körülvenni, a minő a multban körül sugározta.“ Mi is abban a meggyőződésben vagyunk, hogy a zsidó vallásnak csakugyan reformra van szüksége, különben bármily szívósnak mutatta is magát a vallások rendszerében, végre mégis legyőzi az idő; de a mit aztán a szóban levő cikk írója ebből levon, hogy a zsidó vallás a szükséges reform alkalmazásával a jövő vallása lehet, erre nézve teljesen elfogadjuk az „Inquirer“ angol unitárius lap szemleirójának ide vonatkozó észrevételét. „Képes-e a judaismus a lélek magasabb vallásos vágyódásának megfelelőbb formát találni, mint a ker. vallás valamelyik formája?“ úgy mond ez — „Alig hiszszük. Mi megengedjük, hogy a ker. vallásnak vannak a judaismus alatt álló formái is; de vannak ám annál jóval magasabban állók, a melyek mind azt, a mi a judaismusban szép és felemelő s az ő szövetségéből levonható, Krisztusnak az új szövetségéből ismert nemes élete és tanításaival meg bővítve foglalják magukban. Ezek megtartják azt, a mi a régi vallásból megtartandó s ehhez egy oly élet ihletését adják, a minővel a judaismus nem bír. A zsidó és keresztény theista között, az utolsónak előnye az ő egyszerűbb, elfogulatlanabb és tisztább hitében áll. A mi a judaismusban igaz és szép, azt a ker. theista mind elfogadja. A zsidó fajához van kötve vallásával, a theista szabad. Az előbbi egy régi vallásos rendszer szertartásai nyúgei közé van szoritva, míg az utolsó ezektől teljesen ment. Ha pedig a judaismustól elveszszük ezeket a formákat és vallásos gyakorlatokat, a megmaradó vallási és ethikai elvek a ker. vallás melyik észszerű vallásában nincsenek meg? Szerintünk tehát jobb volna, ha elvégre a zsidóság is legyőzné már magában a ker.

vallás elleni ok nélküli előítéleteit s a helyett, hogy zsidó proselyták után nézzen a keresztények között, ő maga lenne keresztény-nyé a szó nemesebb és szabadabb értelmében." Az Inquirer ezen megjegyzését szeretnők hazánk izraelitáinak is figyelmébe ajánlani, a kik között ma már bizonyára nem csekély azon mivelts és felvilágosult férfiak és nők száma, a kik bensőleg már régen szakítottak a judaismus elavult törvényeivel és szokásaival, ugyanazon módon élnek, ugyanazon társadalmi szabályokat követik s ugyanazon vallásos szellem által vezéreltetnek mint mi.

Helyén lenne, Angliáról szólva, a mi unitárius hitsorsosaink dolgairól is megemlékezni; de ezt fentartjuk a jövő füzetre, midőn pünköshti évi közgyűlések eredménye is előttünk fog állani. Most csak egy pár más, részben társadalmi színezetű dolgot kívánunk még megemlíteni. Ezek között egyik az, hogy nem rég halt meg egy Malden nevű lord, a kihez az az emlék van kötve, hogy 1851-ben ő vívta volna Angolországban az utolsó párbajt. Nem tudjuk, hitelt adjunk-e teljesen a német „Protestantenblatt“ e közleményének, de ha igaz, csak dicséretére válik az angol nemzetnek, ha már megszabadult a társadalmi élet ez egyik betegségétől. Másik, a mit ez uttal még említeni kívánunk, hogy az angolok komolyan látszanak foglalkozni az Euphrat-vaspálya megépítésével. Angol mérnökök és ügynökök utazzák be most Mesopotamiát; az elsők a föld talaját tanulmányozva, utóbbiak a vaspályához szükséges földeket megvásárolni. Hille városa lenne az Eufrát mellett ezen pálya egyik főállomása Babylon romjainak közvetlen közelében. Nem sokára tehát Nabukadnezár király palotája előtt is tova robog a gőzmozdony, az új kor eme büszke nyargoncza és a babiloni folyóvizek mellett, hol egykor a patriárkák utódai sirva ültek és bús panaszokat nyögtek Sion felett, ugyanazok most mint vasúti részvényesek vagy kéjutazók fognak megfordulni, bámulattal szemlélve azon palota nagy-szerű romjait, a melyben mintegy harmadfél ezer év előtt készítették a babiloni vezérek Jerusalemben meghódításának tervét. Ezen romokon kívül még más nevezetes helyeket fogna érinteni a tervezett vasut. Ott látható még pl. a hajdani babiloni toronynak teljesen épen megmaradt alapzata, mely 2210 láb területű és most orosz-lányok és sakálók tanyájául szolgál. Ott vannak a Semiramis függő kertjének maradványai, a Belus, a Bal, az Astarte s több más pogány templomok romjai, a melyek bizonyára sok utazót fognak majd az Eufrateshez vonzani.

Es ezzel a mi útlevelünk is kitelvén, ez úttal tovább nem baringolhatunk. De ha mindjárt elítélnek is érte nem tehetjük, hogy hazatérő útunkban legalább egy perczig, míg a Renaissance"-ból egy levelet elolvasunk, meg ne álljunk a mindig szép és vonzó Franciaországban.

Franciaországban Montaubanban a protestans theol. facultáson az egyháztörténelmi tanszék megürülvén, arra a liberalis párt által P. Goy, tanár jelöltetett ki. A nevezett tanár a „Renaiss-

sance“ f. évi 15-ik számában e megtisztelő bizalom következtében a francziaországi református egyházak consistoriumainak lelkészeihez és tagjaihoz egy levelet intézett, a melyben néhány bevezető tétel után így ír:

„Jól tudom, mily nehéz feladat ma egy vallásos tárgy tudományt tanítani. A vallás a legkomolyabb krízisen megy keresztül, a melyet valaha tán látott. Némelyek aggódva kérdezik maguktól, mi lesz ebből a forrongásból, a mely ugy látszik hovatovább mind inkább eltávolítja az embereket a hittől. Pedig a vallás nem vesz el, mivel az az emberi élet lényege és legfőbb nyilvánulása Istennek, az emberiségben való működésének. Hanem az bizonyos, hogy jelenleg egy oly nagy átalakulásnak van alája vetve, a melynek körét senki meghatározni nem tudja. A régi egyház dogmái örökre oda lettek és a kik sirva néznek utánok is, hasztalan fáradszahnak azoknak visszahozásában. De a mi vallásos hagyományaink megmaradnak és távol attól, hogy azokat megvetnők, ellenkezőleg atyáink szelleme állal kell magunkat ihlettetnünk, hogy egykor a vallásnak hűbb és igazabb kifejezést adhassunk.

„Az emberek többé nem hisznek a csodákban és a természetfeletti dolgokban: azaz, az isteni akarat változandóságában és ingatlanságában, de soha sem szűnnek meg hinni az evangelium Istenében, a midenható Atyában, a világ teremtőjében és urában. Nem várják többé kívülről az isteni akarat nyilvánulását, hanem azon törvényekben keresik, a melyek a világegyetemet és mindenkefelett az erkölcsi természetet kormányozzák, szabadon és szabadság által működnek s rendről rendre lesznek nyilvánvalókká a lelkiismeretnek. A kegyes emberek soha sem fognak megszűnni a Jézus Krisztust mint mesterüket tisztelni; de többé nem fogják őt mint Istennel egyenlőt, még kevésbé mint Isten helyettesét imádni.

„Nem szűnnek meg a bibliát ugy tekinteni mint kiváló becsesel bíró könyvet és nem szűnnek meg azt vallásos nevelésök alapjául tenni, de a tévedéseket abban többé nem emelik egy rangra az igazsággal. Az nem lesz többé egy csalhatatlan orakulum, hanem egy, kegyes emberek kiválasztottjai által írott könyv, a mely egyszerűsmind magában foglalja a mester és az ő első tanítványainak gondolatát.

„Az emberek nem szűnnek meg hinni az emberek nyomorát, de többé nem fogják hinni az eredendő bünt, sem az emberi nemzet teljes romlottságát.

„Nem szűnnek meg hinni a szabadságban, a felelősségben, az erkölcsi élet, a jó és rossz közötti különbség absolut becsében, a bűn és büntetés közötti összekötetés törvényében; de többé nem fogják hinni, hogy a bűnért a bűnösön kívül más eleget tehet és többé nem gondolnak arra, hogy az isteni kegyelem megnyerése végett egy ártatlan áldozat vérére számítsanak és e hitre támaszkodjanak.

„Végre, az emberek nem szűnnek meg az örök életet hinni;

de többé nem fogják hinni az örökké tartó kinokat, a vég nélküli és épen ezért eredménytelen büntetést, a visszahívhatlan ítéletet, a jók és gonoszok örökös elválasztását. A nélkül, hogy a jövőt szemünk elől elrejtő fátyol föllebbentéséhez igényt tartanának, az emberek a jövő életet úgy fogják tekinteni, mint a földön megkezdett erkölcsi életnek új viszonyok közötti folytatását, azaz: mint az emberiség egy haladását az isteni szövetségben.

„Uraim és igen tiszteletre méltó testvéreim, a mennyire kevéssé szóval kifejezhetni én így fogom fel a ker. vallást és az egyház hivatását. E szellemben tanulmányozni a mult emlékeit, keresni azokban a tudomány és lelkiismeret világával az isteni gondolat és akarát nyomait, így a multnak a jövővel való összeköttetésén munkálni, e ököszíteni egy új egyházat a réginek alapján, szövetségessé tenni atyáink erkölcsi és vallási szigorát az új kor szellemének függetlenségével és tudományos merészségével, ezt a célt fogom én szüntelen szemem előtt tartani, ha az egyháztörténelem tanítására meghívatom, ezen cél felé törekszem irányozni az egyház jövő lelkészinek lépéseit. Fogadják stb.

Eddig a levél. Miért tennék hozzá megjegyzést? Elég világos az, hogy mindenki megértse s nem kételkedünk rajta, hogy olvasóink közül sokan, hitsorsosaim pedig mindnyájan ezt olvasva, így kiáltanak fel az apostolok pünkösti beszédén álmélgódó jeruzsálemi sokasággal: „Mi módon vagy on azért hogy halljuk őtet a mi tulajdon nyelvünkön szólni, a melyben születettünk?” Köszönet, ezer köszönet neked nemes férfiú, hogy e levéllel meggyőztél minket arról, hogy a Coquerelek hazájában a vallásszabadság meggyújtott fátyoljának nemcsak füstje, de igazi lángja is van, hogy a francia liberalismus a vallásban sem keres magának álcát, nem burkolódik olyan theologiai frázisokba, a melyek alatt az Isten egysége a háromsággal, a Krisztus isten- és emberléte, Isten képe az emberen s aztán az eredendő bűn, vagy alatta vagy felette, a keresztalálból származó elégtétel s aztán a jövő élet pokoli kinjai és más hasonló ellenmondások mind kényelmesen elférnek, hanem szószvilágosan és férfiasan, hogy a ki meg akar érteni, megértson. Te pedig egyházam martyrja, Dávid Ferencz, nyugodj csendesen sírodban vagy mosolyogj megdicsőült arczzal az üdv honából; mert lám, midőn egyenes hitutódaid háromszáz éves emlékedet megülni készülnék, elveid már nincsenek csak az erdélyi Kárpátok bércei közé zárva: viszhangra keltek azok minden miveltebb nemzet kebelében; ime, ott hirdetendik, már Franciaország protestans theol. facultásának tanszékén is, a miért téged 300 év előtt elítéltek: „a kegyes emberek soba sem fognak megszűnni a Jézus Krisztust, mint mesteröket tisztelni; de többé nem fogják őt, mint Istennel egyenlőt, még kevésbé mint Isten helyettesét imádni.“

CZ.